

ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم با دیگر نهادهای دینیه جهان در سده

اخیر

عارف ابراهیمی^۱

چکیده

ارتباط با نهادهای دینی جهان یکی از موضوعات دارای اهمیت در اندیشه مراجع و عالمان طی صد سال اخیر است. ارتباطات حوزه علمیه قم به مثابه مرکز ثقل جهان شیعه با سایر نهادهای دینی جهان باعث شکل‌دهی به تعاملات بین‌فرهنگی، همدلی و تعارف، ترویج ارزش‌ها، تعالی بشر و رفع بحران‌های جهانی می‌شود. بر این اساس باید شیوه‌های تعامل و کنش ارتباطی این حوزه استخراج شود تا بتوان آینده بهتری برای حوزه علمیه در عرصه ارتباط با جهان پیرامون ایجاد کرد. در همین راستا زندگانی مراجع و علمای سرشناسی مانند حضرت آیت‌الله حائری، حضرت آیت‌الله بروجردی، امام خمینی، امام خامنه‌ای، امام موسی صدر، آیت‌الله بهشتی و برخی دیگر از مراجع و علمای عصر کنونی بررسی شد و به این نتیجه رسید که مراجع و علمای حوزه علمیه قم طی صد سال اخیر فعالیت‌های بسیاری در حوزه ارتباط و تعامل با دیگر نهادهای دینی جهان داشته و موفقیت‌هایی از جمله تأسیس مراکز فرهنگی و گسترش معارف اسلامی در کشورهای خارجی به دست آورده‌اند.

کلمات کلیدی

حوزه علمیه قم، کنش ارتباطی حوزه علمیه قم، نهادهای دینی جهان.

۱. سطح چهار حوزه علمیه قم، کارشناس ارشد فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه دولتی کاشان، امام جمعه شهر شهید چمران،

استاد حوزه علمیه، مبلغ بین الملل و سردبیر و معاون سابق بین الملل خبرگزاری رسا.

Mr.arefebrahimi@gmail.com

بیان مسئله

حوزه علمیه قم طی صد سال اخیر، فعالیت‌های مختلف در حوزه‌های گوناگون انجام داده که شناخت هر کدام نقشه راهی برای مراجع، علما، مسئولان و طلاب گران‌قدر ایجاد می‌کند که بدانند در چه زمینه‌ای پیشرفت و در چه زمینه‌ای عقب‌گرد داشته‌اند. یکی از حوزه‌های تحقیقاتی که معمولاً در مباحث، هم‌اندیشی‌ها و جلسات مورد غفلت واقع شده، موضوع ارتباطات و تعامل حوزه علمیه قم با دیگر نهادهای دینی جهان است. بر این اساس باید تحقیق جامعی در حوزه کنشگران و شخصیت‌های بین‌المللی و رسانه‌هایی که در این عرصه با رویکرد دینی و مذهبی فعالیت داشته‌اند صورت گیرد؛ اما پیش از آن، در جهت این‌که بتوان نمای از کلیات کار مشاهده شود، به‌اختصار مقاله‌ای تحت عنوان «ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم با دیگر نهادهای دینی جهان» باید نوشته شود که اهمیت و جایگاه موضوع را بیش از پیش برای حوزه علمیه قم روشن سازد؛ پژوهشگران نگاه عمیق‌تری به موضوع ارتباطات و تعاملات رسانه حوزه با دیگر نهادهای جهان پیدا کنند و با قلم خود بتوانند این ظرفیت مهم را به حوزه علمیه قم یادآوری کنند، تا طی صد سال بعد که تکنولوژی‌های رسانه‌ای و شیوه‌های ارتباطی با جهان روزبه‌روز پیشرفته‌تر می‌شوند، شاهد پیشنازی حوزه علمیه قم در موضوعات جدید روز به‌ویژه هوش مصنوعی و استفاده از آن در ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای با نهادهای دینی جهان باشیم.

بررسی، مطالعه و شناخت جامع و کامل نسبت به ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم با نهادهای بین‌المللی طی صد سال اخیر موجب می‌شود که علما، روحانیت، مسئولان ارتباطات و امور بین‌الملل، پژوهشگران و علاقمندان به این موضوعات دید صحیحی نسبت به فعالیت‌های گذشته پیدا کنند و با شخصیت‌ها و کنشگران مطرح بین‌المللی آشنا شوند.

شناخت دقیق از ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم در صد سال اخیر در ارتباط با نهادها و مراکز دینی جهان و شناسایی کنشگران، شخصیت‌های بین‌المللی و بررسی آخرین کنش‌ها و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم در سطح بین‌المللی از اصلی‌ترین اهداف این پژوهش است. به‌دنبال پاسخ به این سؤال است که کنشگران و شخصیت‌های بین‌المللی حوزه علمیه قم چه کسانی هستند؟ و آخرین کنش‌های بین‌المللی و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم در سطح جهانی چیست؟

در زمینه ارتباطات، رسانه، کتاب، پایان‌نامه و مقالات بسیاری نوشته شده، اما موضوع این پژوهش، ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم با دیگر نهادهای دینی جهان در سده اخیر است؛ بنابراین هیچ تحقیق و پژوهشی در این زمینه به صورت مکتوب چه در بُعد ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم در سده اخیر، و چه در بُعد ارتباطات و تعاملات رسانه‌ای حوزه علمیه قم با دیگر نهادهای دینی جهان در سده اخیر، مشاهده نمی‌شود. براین اساس تحقیق پیش رو بدون پیشینه مستقیم و صریح است و در نوع خود یک نوآوری و خلق مطلب محسوب می‌شود.

چارچوب مفهومی

ارتباطات: ارتباطات جمع کلمه «ارتباط» است که تبادل اطلاعات و انتقال معانی، مفاهیم و احساس‌ها بین افراد در سازمان گفته می‌شود. (هارولدسن، ۱۳۷۸: ۴۲ - ۴۶) اما ارتباطات در پژوهش کنونی به معنای هر گونه ارتباط کتبی، شفاهی و رسانه‌ای حوزه علمیه قم با نهادهای دینی در جهان است.

تعاملات رسانه‌ای: تعامل به معنای هرگونه دادوستد است. (دهخدا، ۱۳۷۷) به هر وسیله انتقال‌دهنده‌ای، «رسانه» گفته می‌شود. (معین، ۱۳۸۶) در پژوهش کنونی واژه تعامل در معنای جمع خود یعنی «تعاملات» و در کنار واژه رسانه به کار رفته است که به معنی هر گونه دادوستد رسانه‌ای اعم از مکتوب و شفاهی است.

نهادهای دینی جهان: نهاد دینی به عنوان هویت مذهبی جامعه و شکل‌دهنده هنجارهای جامعه دینداران عمل می‌کند و تأثیر مهمی در زندگی دینداران و ارتباطات اجتماعی آنها دارد. نهادهای دینی بیشتر به مثابه بنیانی برای باورها، رفتارها، ارزش‌ها و سبک زندگی افراد دینی عمل می‌کند. از مهم‌ترین کارکردها و نقش‌های یک نهاد دینی می‌توان به تعالی افراد، تعریف و اداره مناسک و شعایر، تعلیم و تربیت، تقویت ارتباطات اجتماعی، حفظ میراث و فرهنگ دینی و ایجاد هم‌بستگی و تعاون عمومی بین افراد جامعه دینداران اشاره کرد.

کنش ارتباطی: کنش ارتباطی، نوعی کنش اجتماعی ناظر بر دستیابی به نتیجه و تفاهم است (هابرماس، ۱۳۸۴، ج ۱: ۳۸۹) که کنشگران برای حصول یک درک مشترک از طریق استدلال، وفاق و همکاری با یکدیگر ارتباط متقابل دارند. (مهردوی، ۱۳۸۵: ۲) کنش ارتباطی به تبادل اطلاعات، ارزش‌ها، گرایش‌ها و دیدگاه‌ها بین افراد یا گروه‌ها اشاره دارد. این تبادل اطلاعات ممکن است به صورت کلامی (شفاهی یا نوشتاری) یا غیرکلامی (از طریق حرکات بدنی، نمادها، تصاویر و مانند آن) صورت گیرد. کنش‌های ارتباطی نقش مهمی در ارتباطات انسانی و تعاملات اجتماعی ایفا می‌کنند و به برقراری و حفظ ارتباطات میان افراد و جوامع کمک می‌کنند. تألیف کتاب و ارسال نامه، از مصادیق کنش ارتباطی متداول در بین علمای جهان اسلام است.

باتوجه به تعریف‌های فوق، کنشگران و شخصیت‌های بسیاری در طول یک‌صد سال گذشته در حوزه علمیه قم بودند که از ابزار رسانه به ویژه کتاب و نامه‌نگاری برای ارتباط با یکدیگر و یا نهادهای دینی جهان بهره می‌بردند که به طور مثال می‌توان به تلگراف آیت‌الله شیخ عبدالکریم حائری به رضاشاه در آستانه اعلان رسمی کشف حجاب و یا نامه امام خمینی به میخائیل گورباچف، آخرین دبیرکل حزب کمونیست شوروی اشاره کرد.

کنکاش میان مکاتبات و کتب مراجع و علمای طی صد سال اخیر، نیاز به یک پژوهش مفصلی دارد؛ زیرا بسیاری از مراجع و علمای حوزه علمیه قم، اهل قلم بودند و به این واسطه علوم و معارف اهل بیت (علیهم السلام) و یا حتی دستورات و نظرات حکومتی، سیاسی و اجتماعی را به جهانیان منتقل می‌کردند.

در میان کنشگران حوزه علمیه قم در سده اخیر، شخصیت‌های تراز اولی وجود دارند که علاوه بر جایگاه علمی خود، از رسانه‌هایی مانند روزنامه، رادیو، تلویزیون، شبکه‌های ماهواره‌ای و یا با سفر به کشورهای مختلف و میزبانی از افراد خارجی در ایران، به‌عنوان یک شخصیت بین‌المللی ظاهر شده‌اند؛ از جمله این افراد می‌توان آیت‌الله حائری، آیت‌الله بروجردی، امام خمینی، امام خامنه‌ای، امام موسی صدر، شهید مرتضی مطهری و سید محمد حسینی بهشتی را نام برد. در ادامه به‌صورت اختصار به شیوه ارتباط و تعامل تعدادی از این مراجع و علما با دیگر نهادهای جهان اشاره می‌شود.

آیت‌الله حائری: حضرت آیت‌الله شیخ عبدالکریم حائری یزدی، مؤسس حوزه علمیه قم و از تأثیرگذارترین علمای دینی شیعه معاصر است که تعاملات مهمی با نهادهای دینی جهان از او گزارش نشده اما خود، تحصیل کرده مکتب کربلا، سامرا و نجف اشرف است. (حائری یزدی، ۱۳۷۷: ۸۷ - ۸۸) و در این راستا با اندیشمندان و بزرگان اسلامی و غیراسلامی ارتباطات و گفت‌وگوهایی داشته که متأسفانه ضبط و ثبت نشده است. از جمله نکات دارای اهمیت در زندگانی آیت‌الله حائری، تشویق طلاب به یادگیری زبان خارجه برای تعامل با جهانیان و رساندن پیام اسلام و اهل‌بیت (علیهم السلام) به گوش غیر مسلمانان است. (زنجانی، ۱۳۶۸: ج ۱، ۱۲۴) از میان شاگردان آیت‌الله حائری، که ارتباطات خوبی در زمینه امور بین‌المللی با نهادهای دینی جهان داشته، می‌توان به امام خمینی (رحمه الله علیه) اشاره کرد که پیش و پس از انقلاب اسلامی ایران، فعالیت‌های چشمگیری در این حوزه داشته است. (شمس، ۱۳۸۳: ۳۴ - ۴۰)

آیت‌الله بروجردی: یکی از مسائل مهم در زندگانی حضرت آیت‌الله سید حسین طباطبائی بروجردی در دوران ۱۵ سال مرجعیت شیعیان، ارتباط با کشورهای غیر اسلامی بود، به‌طوری که در نامه‌ای خطاب به حجت‌الاسلام سید صدرالدین بلاغی در سال ۱۳۳۹ ش. می‌نویسد: «بی‌اندازه مسافرت امثال جناب مستطاب‌عالی را به ممالکی که ممکن است موجب توسعه و تقویت دیانت مقدسه اسلام باشد، لازم می‌دانم و لکن تا حال کمتر اشخاصی را واجد اوصاف احراز کرده‌ام». (مجمع جهانی تقریب، ۱۳۸۳: ۱۴۹)

همچنین آیت‌الله بروجردی توجه ویژه‌ای به موضوع تقریب مذاهب اسلامی داشت و در این راستا نماینده‌ای برای عضویت در دارالتقریب به مصر فرستاد که یکی از آثار و برکات این اقدام مهم، فتوای مشهور شیخ محمود شلتوت مبنی بر به رسمیت شناخته شدن فقه شیعه نزد اهل سنت بود. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۰: ج ۱، ۲۶۹ - ۲۷۳)

تأسیس حوزه‌های علمیه در نجف اشرف و کربلا، ساخت مسجد در بغداد، بیمارستان در نجف اشرف، حسینیه و حمام در سامرا، مسجد بزرگ در طرابلس لبنان، چهار مسجد بزرگ در آفریقا، مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ آلمان، کتابخانه در نجف اشرف، برخی از ده‌ها فعالیت‌های عمرانی و ساخت‌وساز حضرت آیت‌الله بروجردی در عرصه بین‌المللی در جهت گسترش مفاهیم اسلام و اهل‌بیت (علیهم السلام) است. (علوی طباطبائی، ۱۳۶۵: ج ۱، ۷۲۱ - ۷۲۲) آیت‌الله بروجردی شخصیت‌های مختلفی را برای تبلیغ دین مبین اسلام به کشورهای گوناگون اعزام کرد که برخی از مهم‌ترین آن‌ها به شرح ذیل است:

الف) محمد محقق لاهیجی: حجت‌الاسلام لاهیجی از پیش‌تازان شیعه در عرصه تبلیغ بین‌الملل در صد سال اخیر است و اولین امام جماعت مسجد هامبورگ آلمان محسوب می‌شود که به دستور و تأیید مرحوم آیت‌الله بروجردی به این کشور اعزام شد و به مدت نزدیک به ده سال با تلاش و همت فراوان به خدمات دینی در این منطقه پرداخت. کلنگ آغاز ساخت مسجد امام علی (علیه السلام) در شهر هامبورگ به دست مرحوم لاهیجی زده و در دوران حضورش نیز بخشی از آن ساخته شد. این مسجد و مرکز به دستور و حمایت حضرت آیت‌الله بروجردی و حسب پاسخ به درخواست کثیری از شیعیان که جمعیتی بالغ بر دو هزار نفر ایرانی که اکثر آنان افراد تحصیل کرده، تاجر و شیعه بودند، ساخته شد. (مرکز اسلامی هامبورگ، ۲۰۲۳)

ب) مهدی حائری یزدی: مهدی حائری یزدی از شاگردان حضرت آیت‌الله بروجردی و امام خمینی (ره) محسوب می‌شود که در سال ۱۳۳۸ ش. از طرف آیت‌الله بروجردی، برای تبلیغ اسلام، به امریکا اعزام شد و به منظور فراگیری زبان و تفکر غربی به تحصیل در دانشگاه‌های جرج تاون و میشیگان در امریکا و تورنتو کانادا پرداخت و از تدریس نیز غافل نشد. (حائری یزدی، ۱۳۸۱: ۱۶) تأسیس انجمن اسلامی دانشجویان کانادا و امریکا و حضور به عنوان سرپرست سفارت ایران در واشنگتن در روزهای آغازین انقلاب اسلامی از جمله فعالیت‌های ایشان محسوب می‌شود. (همان، ۱۶)

ج) سید محمدتقی طالقانی: سید محمدتقی آل احمد طالقانی، در سال ۱۳۳۰ ش. نماینده آیت‌الله بروجردی در میان شیعیان نخاله مدینه بود که تلاش وافری برای بازسازی قبور قبرستان بقیع انجام داد ولی متأسفانه نتیجه‌ای حاصل نشد. (آل احمد، ۱۳۸۸: ۴۰؛ همان، ۱۳۷۶: ۱۶۱)

د) محمدتقی قمی: حجت‌الاسلام محمدتقی قمی از روحانیون وحدت‌گرای شیعه‌ای بود که تلاش می‌کرد از طریق گفت‌وگوی عالمان مذاهب اسلامی اتحاد فرهنگی میان مسلمانان برقرار کند؛ به همین علت با حمایت حضرت آیت‌الله بروجردی، بارها به کشور مصر سفر و با علمای دانشگاه الازهر نظیر عبدالمجید سلیم، شیخ محمود شلتوت و دیگر علما دیدار کرد و موفق شد که در سال ۱۳۲۰ ش. «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» را در مصر تأسیس و دو سال بعد، مجله‌ای با نام «رسالة الإسلام» منتشر کرد. (امیردهی، ۱۳۸۷: ۱۱۴ - ۱۱۵؛ قمی، ۱۳۸۳: ق: ۱۸۹)

ه) محمد شریعت اصفهانی: محمد شریعت اصفهانی در سال ۱۳۳۱ ش. به عنوان نماینده حضرت آیت‌الله بروجردی به کراچی پاکستان سفر کرد و ۲۶ سال در آن دیار به نشر معارف اسلامی پرداخت. (عارف نقوی، ۱۳۷۰: ۳۱۳؛ صدرالافاضل، ۱۳۷۴: ۵۶۹) ایشان با توجه به این که امام جماعت حسینیان ایرانیان در کراچی بود، جمعه‌ها پس از نماز مغرب و عشا جلسه تفسیر قرآن و شنبه‌ها پس از نماز مغرب و عشا در زمینه موضوعات فقهی سخنرانی می‌کرد و شیعیان ایرانی و پاکستانی با عشق و علاقه وافری از نقاط دور و نزدیک در آن شرکت می‌کردند و حجت‌الاسلام شریعت اصفهانی در واقع مرجع پرسش‌های شرعی و دینی آن‌ها محسوب می‌شد. (بایرامی، ۱۳۸۸: ۷۱) این عالم ایرانی تلاش وافری برای نشر

معارف اسلامی در کشور پاکستان انجام داد و از برگزاری جلسات درس و تفسیر قرآن کریم به ویژه در ماه مبارک رمضان غفلت نداشت. (عارف نقوی، ۱۳۷۰: ۳۱۳) جایگاه و محبوبیت او در پاکستان به گونه‌ای بود که علمای این کشور اعم از شیعه و سنی، احترام خاصی برای ایشان قائل بودند. علت محبوبیت شیخ شریعت اصفهانی میزان علم، اخلاق، کمک به مستضعفین و ساده‌زیستی ایشان بود که این مسئله منجر شد پس از ارتحال حضرت آیت‌الله بروجردی نماینده و وکیل امام خمینی در پاکستان شود. (محتشمی‌پور، ۱۳۷۸: ج ۲، ۶۸ - ۹۳؛ روحانی، ۱۳۸۱: ج ۲، ۵۶۸)

امام خمینی: با بررسی منظومه فکری و کلامی امام خمینی (ره) که خود شاگرد برجسته شیخ عبدالکریم حائری محسوب می‌شود، درمی‌یابیم که اهتمام ویژه‌ای در زمینه ارتباطات و تعاملات حوزه علمیه قم با دیگر مراکز دینی جهان داشتند و در همین راستا اول تیر ۱۳۶۰، دستور تشکیل سازمان تبلیغات اسلامی که در ابتدا به «نهاد شورای عالی تبلیغات اسلامی» نام‌گذاری شده بود، صادر و وظایفی نظیر احیا و اشاعه معارف و فرهنگ اسلامی و اعزام مبلغ به خارج از کشور را بر دوش آن قرار داد.

ایشان پیش از انقلاب اسلامی نیز بر اتحاد مسلمین و وحدت کلمه، تأکید وافری داشتند به طوری که ۲۳ فروردین ۱۳۴۲ در نامه‌ای خطاب به آیت‌الله سید محسن طباطبایی حکیم از مراجع بزرگ تقلید در عراق، می‌نویسد: «اینجانب دست اخلاص خود را به سوی جمیع مسلمین، خصوصاً علمای اعلام و مراجع عظام - أطال الله بقائهم - دراز کرده، و از عموم طبقات برای صیانت احکام اسلام و استقلال ممالک اسلامی استمداد می‌کنم. و اطمینان دارم با وحدت کلمه مسلمین، سیما علمای اعلام، صفوف اجانب و مخالفین درهم شکسته، و هیچ‌گاه به فکر تجاوز به ممالک اسلامی نخواهند افتاد.» (امام خمینی، ج ۱: ۱۸۲)

حضرت امام پس از انقلاب اقدام به نهادسازی‌هایی برای تحقق اهداف و غایات انقلاب اسلامی کردند، مثلاً برای حفظ دستاوردهای انقلاب، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را تأسیس کردند. ایشان در راستای رسالت جهانی اسلام، خواستار تبلیغ دین و تبیین اسلام محمدی برای جهانیان می‌شوند، به طوری که در پاسخ به نامه شورای عالی تبلیغات اسلامی در تاریخ ۱۲ تیر ۱۳۶۱ می‌نویسند: «همه می‌دانیم در این موقع حساس، که جمهوری اسلامی و اسلام عزیز مورد تهاجم تبلیغاتی رسانه‌های گروهی مرتبط با قدرت‌های بزرگ و وابستگان آنان قرار گرفته است و آنان در باطل خود آن فعالیت‌ها و تبلیغات وسیع را به راه انداخته‌اند، ما و شما و همه طرفداران اسلام برای حق خود باید به این حربه برنده روز مجهز باشیم؛ و چهره واقعی اسلام و جمهوری اسلامی را در داخل، و بیشتر در خارج، در معرض شناخت همگان درآوریم. و این وظیفه الهی و انسانی بر عهده ماست.» (امام خمینی، ج ۱۶: ۳۷۰)

ایشان در ادامه نامه خود، خواستار اولویت دادن به مساله تبلیغ دین و نشر معارف اهل‌بیت (علیهم السلام) می‌شوند و اظهار داشتند: «بدیهی است که تبلیغات خارج از کشور از ویژگی خاص و اهمیت مخصوصی برخوردار است. و چون وزارت ارشاد عهده‌دار این امر است، لازم است شورای عالی تبلیغات در جذب و آموزش نیروهای صالح و افراد شایسته برای اعزام به خارج از کشور و برای مقصد نشر فرهنگ اسلامی به وزارت ارشاد کمک و همکاری نمایند، و با هماهنگی کامل این وظیفه الهی را عمل نمایند. امید است خداوند قادر از عنایت خاص خود همگان را برخوردار فرماید.» (همان: ۳۷۱)

بنیان گذار انقلاب اسلامی ایران، در دیدار با جمعی از فرماندهان سپاه پاسداران در تاریخ ۲۹ مهر ۱۳۶۰ بر لزوم جهانی شدن اسلام تأکید کردند و گفتند: «امروز انقلاب ما صادر شده است. در همه جا اسم اسلام است و مستضعفین به اسلام چشم دوخته اند؛ باید با تبلیغات صحیح، اسلام را آن گونه که هست، به دنیا معرفی نمایید. وقتی ملت ها اسلام را شناختند، قهراً به آن روی می آورند و ما چیزی جز پیاده شدن احکام اسلام در جهان نمی خواهیم.» (امام خمینی، ج ۱۵: ۳۲۱ - ۳۲۲)

امام خمینی (رحمه الله علیه) خواستار حضور اسلام در همه جهان شدند و بیان کردند: «مایی که می خواهیم اسلام در همه جا باشد و می خواهیم اسلام صادر بشود، ما که نمی گوییم که می خواهیم با سرنیزه صادر بکنیم؛ ما می خواهیم با دعوت، با دعوت به همه جا اسلام را صادر کنیم. ما می خواهیم یک الگویی از اسلام در عالم - ولو یک الگوی ناقصی باشد - نشان بدهیم که همه عقلا عالم غیر از آنهایی که جنایتکاران بالذات هستند، همه ملت های مظلوم بفهمند که اسلام چی آورده و می خواهد چه بکند در دنیا. اسلام با این محرومین، با این مظلومین، با این گرفتارها می خواهد چه کند که اینها را نجات بدهد.» (همان، ج ۱۸: ۱۵۷)

امام راحل (رحمه الله علیه) علاوه بر این که به مسئولان جهت سازماندهی روحانیت و طلاب برای اعزام به خارج در جهت ارتباط و تعامل با نهادهای دینی جهان تأکید می ورزند، خود نیز از مبلغان اسلام ناب محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) در خارج از کشور و در دوران تبعید هستند و با آغوش گرم با رهبران دینی جهان نظیر «اسقف کاپوچی» دیدار و گفت و گو می کنند. (ایزدپناه، ۱۳۷۶: ۲۲)

امام خامنه ای: حضرت آیت الله سید علی خامنه ای پیش و پس از انقلاب اسلامی، ارتباط با نهاد و مراکز دینی و همچنین تعامل با اندیشمندان دینی کشورهای مختلف را جزئی از منظومه فکری خود می دانست. بر این اساس دیدارهای مختلفی با سران ادیان مختلف نظیر «کاردینال کریستوفر شومبرن»، اسقف اعظم اتریش و اسقف «آرام کشیشیان»، رهبر آرامنه جهان داشته است. (خامنه ای، ۱۳۷۹)

تأسیس نهاد و مراکز و یا ارتقاء سطح کمی و کیفی آنان در ابعاد بین المللی بخشی از فعالیت های رهبر انقلاب در عرصه جهانی است که به طور نمونه می توان به تأسیس جامعه المصطفی العالمیه، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، مجمع جهانی اهل بیت (علیهم السلام) و مانند آن اشاره کرد.

همچنین ایشان با تأسیس مراکز و مساجد مختلف در کشورهای گوناگون و اعزام نمایندگان و مبلغان سعی در نشر معارف اسلامی و ارتباط و تعامل با نهادهای مختلف جهان دارند که به طور نمونه می توان به تأسیس مرکز اسلامی انگلیس در سال ۱۹۸۸م در منطقه پرترد «میداویل» واقع در شمال غرب لندن اشاره کرد. حضرت آیت الله خامنه ای، شخصاً نیز در دو نوبت از طریق نامه با جوانان در کشورهای غربی به ارتباط می پردازد که اولین نامه ایشان در تاریخ یکم بهمن ۱۳۹۳ش خطاب به جوانان در اروپا و امریکای شمالی و دومین نامه ایشان در تاریخ هشتم آذر ۱۳۹۴ش خطاب به عموم جوانان در کشورهای غربی نوشته شد.

ایشان در نامه‌های خود، جوانان غربی را به مطالعه و تحقیق بیشتر در رابطه با دین اصیل اسلامی فرامی‌خواند و می‌نویسد: «من از شما می‌خواهم اجازه ندهید با چهره‌پردازی‌های موهن و سخیف، بین شما و واقعیت، سد عاطفی و احساسی ایجاد کنند و امکان داوری بیطرفانه را از شما سلب کنند. امروز که ابزارهای ارتباطاتی، مرزهای جغرافیایی را شکسته است، اجازه ندهید شما را در مرزهای ساختگی و ذهنی محصور کنند. اگر چه هیچ‌کس به صورت فردی نمی‌تواند شکاف‌های ایجاد شده را پر کند، اما هر یک از شما می‌تواند به قصد روشنگری خود و محیط پیرامونش، پلی از اندیشه و انصاف بر روی آن شکاف‌ها بسازد. این چالش از پیش طراحی شده بین اسلام و شما جوانان، اگر چه ناگوار است اما می‌تواند پرسش‌های جدیدی را در ذهن کنجکاو و جستجوگر شما ایجاد کند. تلاش در جهت یافتن پاسخ این پرسش‌ها، فرصت مغتنمی را برای کشف حقیقت‌های نو پیش روی شما قرار می‌دهد. بنابراین، این فرصت را برای فهم صحیح و درک بدون پیش‌داوری از اسلام از دست ندهید تا شاید به یمن مسئولیت‌پذیری شما در قبال حقیقت، آیندگان این برهه از تاریخ تعامل غرب با اسلام را با آزرده‌تری کمتر و وجدانی آسوده‌تر به نگارش درآورند». (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱۱/۱) گفت‌وگو با رسانه‌های خارجی از دیگر اقدامات رهبر انقلاب است که به‌طور نمونه می‌توان به مصاحبه با «تد کاپل» خبرنگار آمریکایی در هنگام سفر به سازمان ملل در مهر ۱۳۶۶ اشاره کرد. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۹)

رهبر انقلاب پیش و پس از انقلاب اسلامی در راستای تبلیغ اسلام، پی‌گیری سیاست‌های انقلاب اسلامی و رایزنی‌های بین‌المللی، در اجلاس‌ها، همایش و دیدارهای بین‌المللی مختلفی حضور داشتند که سفر به کشورهای پاکستان، چین، لیبی، زیمبابوه، هند، امریکا، کره شمالی، سوریه و غیره به همین منظور بود.

امام موسی صدر: امام موسی صدر از جمله علما و اندیشمندان شیعه محسوب می‌شود که نقش بسیاری در عرصه‌های بین‌المللی ایفا کرده و در این راستا با هجرت به کشور لبنان، «مجلس اعلای شیعیان لبنان» و «جنبش امل» را تأسیس کرد. ایشان از شاگردان آیت‌الله بروجردی، امام خمینی و سید محمد محقق داماد محسوب می‌شوند که ارتباط خوبی با دیگر جوامع و ادیان الهی داشت و از اواخر سال ۱۳۴۱ش. حضور گسترده‌ای در کلیساها، دیرها و مجامع دینی و فرهنگی مسیحیان داشت. سخنرانی‌های تاریخی امام موسی صدر در دیرالمخلص واقع در جنوب، و کلیسای مارمارون در شمال لبنان طی سالهای ۱۳۴۱ش و ۱۳۴۲ش، اثرات معنوی عمیقی بر مسیحیان آن کشور بر جای نهاد. وی در بهار ۱۳۴۴ش، اولین دور سلسله گفت‌وگوهای اسلام و مسیحیت را با حضور بزرگان این دو دین الهی، در مؤسسه فرهنگی «الندوه اللبنانیه» به‌راه انداخت. در سال ۱۳۴۶ش به دیدار پاپ رفت و نشستی که در ابتدا نیم‌ساعت پیش‌بینی شده بود، به تقاضای پاپ بیش از دو ساعت به درازا کشید.

امام صدر از سال ۱۳۴۷ش به عضویت مرکز اسلام‌شناسی استراسبورگ درآمد و از رهگذر هم‌فکری و ارائه سمینارهای متعدد در آن، انتشار آثاری چون کتاب مغز متفکر جهان شیعه را زمینه‌سازی نمود. وی در سال ۱۳۴۹ش به عضویت دائم «مجمع بحوث اسلامی قاهره» درآمد. امام صدر در سال ۱۳۴۹ش رهبران مذهبی طوایف مسلمان و مسیحی جنوب لبنان را در چارچوب «کمیته دفاع از جنوب» گرد هم آورد، تا برای مقاومت در برابر تجاوزات رژیم صهیونیستی چاره‌اندیشی کنند. او در زمستان ۱۳۵۳ش و در اقدامی بی‌سابقه، خطبه‌های «عید پاک» را در حضور شخصیت‌های بلندپایه مسیحی

لبنان در کلیسای کبوشیین بیروت ایراد کرد. امام صدر در اواسط سال ۱۳۵۷ موفق شد رهبران مسلمان و مسیحی لبنان را جهت برپایی یک جبهه فراگیر ملی متقاعد کند.

آیت‌الله بهشتی: آیت‌الله سید محمد حسینی بهشتی در سال ۱۳۴۳ ش. حسب درخواست آیت‌الله سید محمدهادی میلانی که از مراجع تقلید و مقیم مشهد بود، عازم آلمان شد و ریاست مرکز اسلامی هامبورگ را تا سال ۱۳۴۹ ش. بر عهده داشت. آیت‌الله بهشتی علاوه بر این که اندیشه‌های بین‌المللی داشت، به زبان عربی، انگلیسی و آلمانی مسلط بود و این مسئله منجر شده بود که در این مدت، علاوه بر تصدی امور دینی ایرانیان و سایر مسلمانان مقیم هامبورگ و آلمان و بعضی کشورهای دیگر اروپایی، با کمک عده‌ای از دانشجویان متدین ایرانی، «اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان گروه فارسی زبان» را ایجاد کند و دانشجویان مبارزی را که به علت اعتقادات مذهبی با تشکیلاتی مانند کنفدراسیون دانشجویان ایرانی و سازمان‌های مشابه آن رابطه‌ای نداشتند در این اتحادیه گرد آورد. (بنیاد شهید، ۱۳۶۱: ۷۹۱)

مراجع و علما

مراجع بزرگی مانند آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی، آیت‌الله جعفر سبحانی و ... با ترجمه کتاب‌های خود به زبان‌های مختلف نظیر عربی و انگلیسی در صدد ارتباط و تعامل با سایر نهادهای دینی جهان و پیروان سایر ادیان نظیر مسیحیت و یهودیت برآمده‌اند که به‌طور نمونه می‌توان به ترجمه کتاب‌های «تفسیر نمونه» از آیت‌الله مکارم و «منشور عقاید امامیه» از آیت‌الله سبحانی به انگلیسی اشاره کرد. حضرت آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی علاوه بر نشر مکتوبات در عرصه بین‌المللی در زمینه اعزام مبلغ به کشورهای خارجی، تأسیس شبکه‌های جهانی، برگزاری همایش‌های بین‌المللی و ... فعالیت‌های چشمگیری دارد که از جمله آنها برگزاری کنگره بین‌المللی خطر جریان‌های تکفیری، تأسیس موسسه دارالاعلام لمدرسه اهل‌البیت (علیهم‌السلام)، تأسیس شبکه جهانی ولایت و ... است. همچنین علمای بزرگی نظیر آیت‌الله شهید مرتضی مطهری و حجت‌الاسلام والمسلمین سید مجتبی موسوی لاری، همت بسیار زیادی در تبیین و معرفی اسلام به زبان ساده داشتند و در این راستا کتاب‌های مختلفی را به رشته تحریر درآوردند که عمده کتاب‌های آنها به ده‌ها زبان زنده دنیا ترجمه شده است. در سال‌های اخیر نیز حوزه علمیه قم بیش از پیش به سمت ارتباط و تعامل با نهادهای دینی جهان رفته و سرعت این موضوع در دوران مدیریت آیت‌الله علی‌رضا اعرافی با انجام اقداماتی نظیر تأسیس مرکز ارتباطات بین‌الملل حوزه، دیدار با پاپ فرانسیس، ارسال نامه به دکتر احمد الطیب شیخ‌الزهر و ... بیشتر شده است، اما همچنان تا رسیدن به نقطه مطلوب و در شأن دین مبین اسلام و حوزه علمیه قم فاصله بسیاری دارد که نیاز به همکاری، تعامل، همبستگی و اتحاد بیشتر متولیان امور فرهنگی و دینی در عرصه جهانی است.

کنش بین‌المللی و تعاملات رسانه‌ای جهانی

مسلمانان در کشورهای مختلف اسلامی از ظرفیت رسانه غافل نشده‌اند، بر همین اساس با ورود به عرصه تأسیس شبکه‌های ماهواره‌ای، رادیویی، خبرگزاری و پایگاه‌های خبری و بر اساس گرایش‌های مذهبی، سیاسی و ملی خود، سعی در جذب مخاطب دارند. جمهوری اسلامی ایران با رویکرد انقلابی و شیعی، صدا و سیمای ملی خود را تأسیس و در

معاونت برون مرزی رسالت ارائه برنامه‌ها، تولیدات و اخبار منطبق بر اهداف و سیاست‌های عالی نظام مقدس جمهوری اسلامی را برعهده دارد. در همین راستا توانسته است که طی سال‌های گذشته، با تهیه آثاری شایان توجه و قابل تقدیر در زمینه‌های مختلف، نظر مخاطبان را در اقصی نقاط جهان به خود جلب کند. حوزه معاونت برون مرزی که شامل شبکه‌های بین‌المللی مهمی چون شبکه‌های خبری پرس تی وی، العالم، هیسپان تی وی، آی فیلم، شبکه سحر، الکوثر و... و همچنین بیش از سی رادیوی برون مرزی است، با توجه به پوشش مناطق وسیعی از قاره‌های مختلف جهان، از تنوع بسیاری در حوزه برنامه‌سازی برخوردار است، چرا که توجه به مقتضیات کشورهای تحت پوشش شبکه‌های برون مرزی، از الزامات فعالیت‌های این مجموعه است.

مراجع، علما و اندیشمندان جهان اسلام، به‌ویژه حوزه علمیه قم از زمان تأسیس این رسانه‌ها تاکنون، متناسب با برنامه و سیاست‌های اختصاصی شبکه، در رسانه‌ها حضور پیدا کرده و به نشر معارف اسلامی پرداخته‌اند.

نتیجه‌گیری

مراجع، علما و اندیشمندان حوزه علمیه قم، طی صد سال اخیر، اهتمام ویژه‌ای در امور ارتباطات و تعامل با نهادهای دینی جهان داشتند و این مسئله به خوبی از دغدغه‌های ذهنی حضرت آیت‌الله حائری که توصیه به یادگیری زبان خارجی به شاگردانش داشت، نمایان است. در دوران بعد، یعنی دوران فعالیت حضرت آیت‌الله بروجردی و شاگردان ایشان، امام خمینی، امام خامنه‌ای، امام موسی صدر، آیت‌الله بهشتی و مراجع و علمای چند دهه گذشته جریان داشت؛ به طوری که با بررسی زندگانی آنان درمی‌یابید که چگونه هر کدام سعی در گسترش معارف اسلامی از طریق ارتباط و تعامل با نهادهای دینی جهان داشتند.

عمده فعالیت حوزه علمیه قم در زمینه ارتباطات و تعامل با نهادهای دینی جهان، تمرکز بر تبلیغ بین‌الملل با اعزام نمایندگان به کشورهای مختلف و برگزاری کرسی‌های علمی بود، اما بررسی میزان موفقیت و دستیابی به اهداف و رسیدن به نقطه مطلوب در این عرصه، نیاز به یک پژوهش جداگانه دارد که دین‌پژوهان و علاقه‌مندان به این حوزه می‌توانند به‌عنوان یک موضوع تحقیقات در قالب رساله‌های علمی بدان پردازند.

همچنین پیشنهاد می‌شود که اساتید و فضالای حوزه علمیه قم و دین‌پژوهان به بررسی مکاتبات علمای جهان اسلام و نشریه‌های مختلف در این حوزه پردازند. زیرا پرداختن به این موضوع، اتصال به دریایی از معارف و دستیابی به منظومه فکری مراجع، علما و اندیشمندان معاصر جهان اسلام است.

با رویکردی آسیب‌پژوهانه، می‌توان اذعان کرد که مراجع و علمای حوزه علمیه قم طی صد سال اخیر، تلاش‌های وافری در حوزه ارتباطات و تعامل با نهادهای دینی جهان داشتند، اما میزان فعالیت آنان کافی نبوده است. به‌ویژه در دورانی که داعش با نام اسلام بر کشورهای اسلامی تسلط پیدا کرد، برای بسیاری از جوانان غربی تفکیک اسلام اصیل محمدی

(صلی الله علیه و آله و سلم) با اسلام افراطی و منحرف داعش، کاری دشوار محسوب می‌شد. بر همین اساس حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دو نوبت خطاب به جوانان غربی نامه می‌نویسند و آنان را به شناخت اسلام حقیقی دعوت می‌کنند و یا حضرت آیت‌الله مکارم شیرازی، کنگره بین‌المللی خطر تکفیر برگزار می‌کنند که این موضوعات و دهها موضوع دیگر در این رابطه نشان‌دهنده آن است که حوزه علمیه قم در عرصه ارتباطات و تعامل با نهادهای دینی جهان اقدام تأثیرگذار کافی نداشته است. بر این اساس انتظار می‌رود که حوزه علمیه قم در صده بعد با حضور مدیران و مسئولان جوان، با اندیشه‌های بین‌المللی و دارای تجربه کافی بتواند با شناخت دقیق ظرفیت‌های این عرصه، سرمایه‌گذاری و برداشت بهتر و بیشتری داشته باشد.

منابع

۱. امیردهی، عزالدین. (۱۳۸۷ش)، علامه شیخ محمدتقی قمی؛ همزیست دارالتقرب، اندیشه تقریب، سال چهارم، ش ۱۶.
۲. ایزدپناه (۱۳۷۶ش)، فصلنامه حضور، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ش ۲۲.
۳. آل احمد، جلال (۱۳۷۶ش)، جلال از چشم برادر، تهران: بدیهه.
۴. آل احمد، جلال (۱۳۸۸ش)، خسی در میقات، اصفهان: خرم.
۵. بایرامی، سمانه (۱۳۸۸ش)، شیخ محمد شریعت اصفهانی، مجله مطالعات تاریخی، ش ۲۴.
۶. حائری یزدی، مهدی (۱۳۸۱ش)، خاطرات دکتر مهدی حائری یزدی، به کوشش حبیب لاجوردی، تهران: کتاب نادر.
۷. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹ش)، دیدار کاردینال کریستوفر شومبرن اسقف اعظم اتریش با ولی امر مسلمین جهان. (<https://farsi.khamenei.ir>)
۸. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹ش)، مصاحبه آیت‌الله خامنه‌ای با خبرنگار امریکایی. (<https://www.mashreghnews.ir/>)
۹. خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸ش)، صحیفه امام خمینی، تهران: مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۰. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا (<https://dekhoda.ut.ac.ir>) براساس نسخه فیزیکی ۱۵ جلدی، ۱۳۷۷.
۱۱. روحانی، سید حمید (۱۳۸۱ش)، نهضت امام خمینی، تهران: عروج، چ پنجم.
۱۲. زنجانی، احمد (۱۳۶۸ش)، الکلام یجر الکلام، قم: حق بین.
۱۳. شمس، سید محمدکاظم و دیگران (۱۳۸۳ش)، مؤسس حوزه، چ اول، قم: بوستان کتاب.
۱۴. صدر الافاضل، مرتضی حسین (۱۳۷۴ش)، مطلع انوار، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
۱۵. عارف نقوی، سیدحسین (۱۳۷۰ش)، تذکره علمای امامیه پاکستان، ترجمه دکتر محمد هاشم، مشهد: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان.
۱۶. علوی طباطبائی، اسماعیل (۱۳۶۵ش)، شرح حال آیت‌الله العظمی بروجردی، قم: نسخه‌های خطی کتابخانه مسجد اعظم قم.
۱۷. فردانش، هاشم (۱۳۸۷ش)، مبانی نظری تکنولوژی آموزشی، تهران: سمت.
۱۸. قمی، محمدتقی (۱۳۸۳ق)، رجال صدقوا، مجله رساله الاسلام، سال ۱۴، ش ۳ و ۴.
۱۹. محتشمی‌پور، سیدعلی‌اکبر (۱۳۷۸ش)، خاطرات سیاسی، تهران: خانه اندیشه جوان.
۲۰. مرکز اسلامی هامبورگ (۲۰۲۳م)، <https://fa.izhamburg.com>.
۲۱. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۴ش)، آموزش عقاید، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، چ هفدهم.

۲۲. معین، محمد (۱۳۸۶ش)، فرهنگ فارسی معین. (نسخه دیجیتالی، <https://vajehyab.com>) بر اساس نسخه فیزیکی، تهران: زرین.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۰ش)، مزایا و خصایص اخلاقی آیت‌الله بروجردی، ج ۱، حوزه، سال ۸، ش ۱-۲.
۲۴. مهدوی، محمدصادق و محمد مبارکی (۱۳۸۵ش)، تحلیل نظریه کنش ارتباطی هابرماس، فصلنامه علمی و پژوهشی علوم اجتماعی، ش ۸، ص ۲.
۲۵. واحد فرهنگی بنیاد شهید انقلاب اسلامی (۱۳۶۱ش)، راست قامتان جاودانه تاریخ اسلام، دفتر دوم.
۲۶. هابرماس، یورگن (۱۳۸۴ش)، نظریه کنش ارتباطی، ترجمه کمال پولادی، تهران: روزنامه ایران، چ اول.
۲۷. هارولدسن، ادوین (۱۳۷۸ش)، طبقه‌بندی مفاهیم در ارتباطات، ترجمه مسعود اوحدی، ناشر: سروش.